

Yayın Geliş Tarihi: 25.08.2016
Yayına Kabul Tarihi: 04.12.2017
Online Yayın Tarihi: 06.04.2018
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.412249

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 19, Sayı: 4, Yıl: 2017, Sayfa: 603-628
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KORUMA SORUMLULUĞU: DARFUR KRİZİ VE LİBYA MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Orkun SÜRÜCÜOĞLU*

Öz

1990'lı yıllarda düzenlenen uluslararası askeri müdahaleler, insan haklarının korunması düşüncesi ile devletin egemenliği ilkesi arasında gerilim oluşturmuş ve bu müdahalelerin hukukiliği tartışmaya açılmıştır. Bu konuda normatif bir konsensüs oluşturmak üzere kurulan komisyonun (International Commission on Intervention and State Sovereignty) "koruma sorumluluğu" kavramıyla ortaya koyduğu görüşler kimi değişikliklerle 2005 Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde kendine yer bulmuştur. Özellikle 2011 yılında Libya'ya yapılan askeri müdahaleden sonra uluslararası kamuoyunda koruma sorumluluğu kavramı tekrar gündeme gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, koruma sorumluluğunun hukuki bir norm statüsüne ulaşıp ulaşmadığını tartışmaktır. Bunun için Darfur'da neden askeri müdahale yapılamayıp da Libya'da yapıldığı irdelenmekte ve bu karşılaştırma üzerinden çıkarımlarda bulunmaktadır. Çalışma, koruma sorumluluğunun henüz hukuki bir norm olmadığı, ancak ahlaki bir norm olarak öne çıktığını ileri sürmektedir. İlgili durumlarda askeri müdahalenin yapılmasında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin çıkarları ve bölgesel örgütlerin tavrı temel etken olmaktadır. Müdahale seçeneğinin olay bazlı değerlendirme sonucunda gündeme gelmesi ve devletleri gerektiğinde müdahaleye zorlayacak bir mekanizma bulunmaması da bu bağlamda önemli eksiklikler olarak göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koruma Sorumluluğu, İnsani Müdahale, ICISS, Darfur, Libya.

THE RESPONSIBILITY TO PROTECT: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF DARFUR CRISIS AND LIBYA INTERVENTION

Abstract

The international military interventions occurred in the 1990s caused a tension between the idea of protecting human rights and the principle of state sovereignty; and the legality of the interventions has become controversial. The Commission (International Commission on Intervention and State Sovereignty) that was established to form a normative consensus put forward its views through the concept of "responsibility to protect" and these views were upheld in the United Nations (UN) 2005 World Summit Outcome Document. Particularly, after the military intervention in Libya in 2011, the concept of the responsibility to protect has come to the fore again. The aim of this study is

* Araş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, orkunsurucuoglu@outlook.com

to discuss whether the responsibility to protect has reached the status of a legal norm. For this purpose, it will be examined why there was not made a military intervention in Darfur but in Libya, and the deductions will be made through this comparison. The study claims that the responsibility to protect has not become a legal norm yet, but a moral one. The interests of permanent members of the UN Security Council and the attitude of regional organizations are the main factors in making a military intervention in relevant cases. The case-based evaluations and absence of a mechanism that would compel the states to a military intervention in necessary circumstances seem to be the deficiencies in this context.

Keywords: Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention, ICISS, Darfur, Libya.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona erdiği uluslararası politikada sadece güç dengelerini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda yeni kavram ve fikirleri de uluslararası toplumun gündemine taşımıştır. Güvenlik kaygılarının azalmasıyla, daha öncesinde göz ardı edilen kimlik gibi unsurların önemi artarken, büyük devletler de özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde yaşanan iç çatışmaları kendi güvenlikleri ile ilişkilendirmeyi bırakmış ve bu çatışmalara müdahil olma konusunda isteksiz bir tutum sergilemeye başlamıştır. Ancak 1990'lı yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan devlet içi çatışmalar büyük katliamlara yol açmış ve bu durum hem bölgesel ve küresel barışı tehdit eder hale gelmiş hem de etik açıdan olanlara göz yummayı zorlaştırmıştır.¹

Birleşmiş Milletler Antlaşması, devletlerin iç işlerine karışılmasını yasaklayan devletlerin egemenliği ilkesini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan dünya düzeninin temel unsuru olarak benimsemiştir. Öte yandan 1990'lı yıllarda yaşanan ve ağır trajedilere sebep olan iç çatışmalar, gerek akademik çevrelerde gerekse de uluslararası politikada egemenlik ilkesini sorgulanır hale getirmiş ve insan haklarını koruma hususunda yeni bir arayışa girişilmiştir. Dış müdahaleyi meşru hale getirmek için öncelikle insani müdahale kavramı öne sürülmüş, ancak bu kavram zamanla büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak görüldüğünden ve hukuki bir temeli olmadığından arka plana itilmiştir. 2001 yılında ise Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Kofi Annan'ın yukarıda bahsedilen sorunlara karşı mücadelede uluslararası toplumda konsensüs oluşturmak amacıyla yaptığı çağrıya cevap olarak Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS*) kurulmuş ve bu komisyon yeni bir anlayış temelinde, hangi durumlarda dış müdahale yapılabileceğini belirli kriterlere bağlayan ve koruma sorumluluğu (*responsibility to protect*) kavramıyla anılan bir doktrin ortaya koymuştur.

¹ Nitekim dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, 1999 yılında BM Genel Kurulu'na sunduğu yıllık raporda bu konuda adımlar atılması gerektiğini ifade etmiştir (BM, 1999).

Bu çalışmanın temel amacı günümüzde koruma sorumluluğu kavramının gerçekten uluslararası hukukun bir parçası mı olduğunu yoksa sadece ahlaki bir norm olarak mı kaldığını tartışmaktır. Bu sebeple kavramın hangi koşullarda oluştuğu ve geliştiği irdelenecek, kavram çerçevesinde Darfur'da neden askeri bir müdahale yapılamayıp da Libya'da yapıldığı sorgulanacaktır. Bu bağlamda, kavramın oluşum süreci irdelenirken öncelikle uluslararası hukukta insani müdahale kavramının tarihi ile başlamak ve anlayışın arka planını ortaya koymak faydalı bir temel teşkil edecektir.

İnsani müdahale kavramı aslında çok da yeni bir kavram değildir. Nitekim 17. yüzyılda Hollandalı ünlü hukukçu Hugo Grotius kimi çalışmalarında bu konuya eğilmekte ve haklı sebepler çerçevesinde bir halkı hükümdarlarının zorbalıklarından kurtarmak adına savaş başlatılabileceğini belirtmektedir (Grotius, 2005: 1151-1167). Her ne kadar Grotius bu anlayışın çıkarlar uğruna suistimal edilebileceğinin farkında olsa da, bu durumun söz konusu hakkın göz ardı edilmesine sebebiyet vermemesi gerektiğini ifade etmiştir (Grotius, 1967: 171). Burada altı çizilmesi gereken bir nokta da Grotius'un bir görevden değil, bir haktan söz ediyor olduğudur (Holzgrefe, 2003: 26).

Öte yandan Christian Wolff ve Emer de Vattel gibi hukukçular ise insani nedenlerle müdahale hakkını reddetmişler ve yabancı bir devletin diğer bir devletin iç işlerine karışmaması gerektiğini ifade etmişlerdir (Arsava, 2013: 83-84). Nitekim kolonyal dönemde Avrupalı devletler kendi maddi güç ve medeniyetlerini az gelişmiş ülkelere götürmenin sorumluluğundan bahsederek, çıkarları doğrultusunda diğer devletleri işgal etmelerini ahlaki bir çerçeve içine oturtmaya çalışmışlardır (Thakur, 2013: 64). Ayrıca başka bir devletin içindeki dini ve etnik grupları koruma düşüncesi bahane edilerek temelde sömürgeci çıkarlar uğruna dış müdahalelerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti bu yönde müdahaleye maruz kalan devletlerden biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'ndeki manda rejimi de sömürgeci güçlerin çıkarları doğrultusundaki uygulamalarını bir yönüyle hukuki zemine oturtup kurumsallaştırmıştır (Mamdani, 2010: 55-56).

Makalenin konusuyla yakından ilişkili olan egemenlik kavramının modern anlamıyla oluşmasında 1648 Vestfalya Antlaşması'nın rolü büyüktür. 20. yüzyılda da 1933 Montevideo Sözleşmesi, Milletler Cemiyeti Misakı ve BM Antlaşması da bu anlayışın uluslararası hukukta yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin BM Antlaşması'nda 2/1. maddede örgütün, üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayandığı bildirilmiş ve 2/7. maddede de devletlerin içişlerine karışılması yasaklanmıştır (Silander, 2013: 264). Öte yandan müdahale yanlısı olanlar ise 2/4. maddeye atıfta bulunmaktadır. İlgili maddeye göre, "tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." Müdahale yanlıları bu maddedeki ifadeleri *uluslararası*

barış ve güvenliğin korunması yönünde dış müdahalede bulunulabileceği yönünde yorumlamaktadır (Kersavage, 2014: 25).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise devletlerin egemenliğini ön plana alan yerleşik anlayışa karşı farklı düşünceler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu süreçte insan haklarına vurgunun artması ve sivil toplum kuruluşlarının da konuya güçlü bir biçimde eğilmesi egemenlik kavramını daha tartışılır kılmıştır. Egemenlik sahibi olan devletin vatandaşlarına karşı özellikle güvenlik açısından birtakım yükümlülükleri bulunduğu fikri kabul görmeye başlamıştır (Belloni, 2006: 329). Ayrıca artık güvenlik kavramı sadece devletlerin güvenliği çerçevesinde düşünülür olmaktan çıkmış, güvenlik kavramının kendisi ve genel olarak güvenliğin nasıl artırılacağına dair görüşler sorgulanır olmuştur (Silander, 2013: 265).

1990'lı yıllarda insani müdahale kavramı sadece akademik bir tartışma olmaktan öteye geçmiş ve yapılan askeri müdahalelerin gerekçesi olarak öne sürülmüştür. Bu müdahaleler özellikle çökmüş ya da iç savaş yaşayan devletlere yapılmıştır. Kamu otoritesi çöktüğü için halkını koruyamayan devletlere yapılan müdahalelerin kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilemeyeceği, bu sebeple düzenlenen askeri müdahalelerin BM Antlaşması'nın 2/4. ve 2/7. maddelerine aykırı olmadığı ileri sürülmüştür (Stahn, 2007: 113). BM, 1990'lı yıllarda yaşanan krizlere müdahalelerde BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket etmeye çalışmış ve bu dönemde Liberya, Kuzey Irak, Bosna-Hersek, Ruanda, Haiti, Sierra Leone ve Doğu Timor'da insani gerekçelerle eyleme geçmiştir (Keskin, Kış 2006-2007: 53).

Ancak NATO'nun Kosova müdahalesi koruma sorumluluğu kavramının ortaya çıkışında önemli bir role sahiptir ve bu nedenle üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır. Her ne kadar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1199 ve 1203 sayılı kararları Kosova'daki durumun bölgenin barış ve güvenliğine tehdit oluşturduğuna yönelik ifadeler içerse de, 19 ülkenin birleşerek Sırp askeri tesislerine karşı yaptığı bombardıman herhangi bir BMGK kararına dayanmamaktadır. Güvenlik Konseyi'nden bu yönde bir karar çıkmamasında Rusya'nın karşı tutumu temel etken olmuştur.² Hatta operasyonun ardından Rusya NATO'nun bu eyleminin kınanmasına dair bir karar taslağı da hazırlamıştır. Öte yandan NATO'nun Kosova'ya yaptığı askeri müdahale özellikle Ruanda ve Bosna'da yaşanan insani dramlar göz önüne alındığında dünyanın önemli bir kısmı tarafından meşru bir eylem olarak kabul edilmektedir. NATO üyeleri de sıklıkla etik değerlere ve insan haklarının korunmasına vurgu yapmışlardır. Dolayısıyla, bu bağlamda etik değerler ve hukuk arasında bir çatışma söz konusu olmuş ve bu durum da tartışmaları beraberinde getirmiştir (Gözen Ercan, 2013: 26-27).

² BM Antlaşmasınının 27. maddesine göre, usule dair konularda bir karar alabilmek için herhangi dokuz üyenin oyu yeterliyken, diğer konularda karar alımı için daimi üyelerin tamamının da aralarında bulunduğu dokuz üyenin oyu gerekmektedir. Antlaşmanının 23. maddesinde daimi üyeler Çin Cumhuriyeti, Fransa, Rusya Federasyonu, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri olarak sıralanmıştır.

İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA

Askeri müdahaleye olanak sağlayan koruma sorumluluğu kavramının uluslararası alanda ortaya çıkışına değinmeden önce bu anlayışın BM nezdinde nasıl yerleştiğini açıklamak gerekmektedir. Devletler arasında yaşanan silahlı çatışmalar 1990'lı yıllardan itibaren azalmış, buna karşın devlet içinde farklı gruplar arasındaki silahlı çatışmaların sayısı ve şiddeti artmıştır. Bu da beraberinde yerlerinden olmuş insanların sayısında büyük bir artışa yol açmıştır. 1993 yılında BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, eski bir Sudanlı diplomat olan Francis Deng'i Ülke İçinde Yerlerinden Edilmiş Kişiler (*Internally Displaced Persons - IDP*) Özel Temsilcisi olarak atamıştır (Bellamy, 2008: 618). Şiddetin ve sağlık sorunlarının yaygın olduğu ortamlarda yaşamak zorunda kalan sığınmacılar arasında ölüm oranlarında büyük bir artış yaşanmıştır (Deng, 2004: 18). Deng ve meslektaşısı Roberta Cohen egemenliklerini hatırlatarak uluslararası yardımı reddeden devlet liderlerini aşabilmek için *sorumluluk olarak egemenlik* kavramını ortaya atmışlardır. Bu kavram ile IDP'yi korumanın ve onlara yardım etmenin temel olarak bu insanların içerisinde bulunduğu devletin sorumluluğunda olduğunun altı çizilmiştir (Bellamy, 2008: 619). Eğer söz konusu devletler bu yardımı sağlayamıyorsa dışarıdan gelecek yardımları kabul etmelidir. Bu durumda sorumluluk da uluslararası topluma devredilmektedir (Cohen ve Deng, 2009: 27).

Deng ve Cohen'in ileri sürdüğü bu ilkeler BM nezdinde ve kimi bölgesel örgütlerde kabul görmüş, bazı ülkeler ise bunları iç hukukuna geçirmiştir. Her ne kadar bir ülkenin bu konudaki sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini belirlemek adına somut ve net kriterler ortaya konmamışsa da, BMGK'nin bu konuda akla gelen ilk merci olduğu düşünülmüştür (Bellamy, 2008: 619-620).

Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşlar ve askeri müdahale konusundaki fikir ayrılıkları BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ı yeni bir normatif konsensüs oluşturmak üzere BM Genel Kurulu'na çağrıda bulunmaya itmiştir. Bu çağrıya cevaben Kanada hükümetinin öncülüğü ile Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS)³ kurulmuş ve bu komisyon 2001 yılında "Koruma Sorumluluğu" (*Responsibility to Protect*) adını taşıyan bir rapor hazırlamıştır (ICISS, 2001: 7).

Burada Deng'in *sorumluluk olarak egemenlik* kavramına benzer şekilde devletlerin halklarına karşı onları *koruma sorumluluğu* taşıdığı düşüncesi raporun özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla yaygın olan *kontrol olarak egemenlik* anlayışından *sorumluluk olarak egemenlik* anlayışına doğru bir değişim temellendirilmeye çalışılmıştır. Devletlerin vatandaşlarının güvenliğinden ve refahından sorumlu olduğu, buna ek olarak BM vasıtasıyla uluslararası topluma

³ ICISS'in diplomat, akademisyen ve politikacılardan oluşan 12 üyesi vardır. Üyelerin uyruklarına bakıldığında hem Kuzey ülkeleri hem de Güney ülkelerinden temsilciler bulunduğu görülmektedir. Buradaki amaçlardan biri insani müdahaleye dair oluşturulacak yeni bir ortak noktada küresel bir perspektif sahibi olmaktır (Okeke, 2010: 66).

karşı da sorumluluğunun bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca koruma sorumluluğu kavramı hem siyasal hem de hukuki olarak oldukça tartışmalı olan insani nedenlerle askeri müdahale kavramından uzak durulmasını sağlamıştır. Raporda bu değişikliğin basit bir isim değişikliğinden öte yenilikler barındıran bir anlayışı yansıttığı vurgulanmaktadır. Buna göre koruma sorumluluğu, meseleye müdahale yapmayı düşünenler açısından değil yardıma ihtiyaç duyanların perspektifinden yaklaşmaktadır. Bunun yanında, temel görev sorunlar yaşayan devlete verilmiş, ancak bu devletin sorunları çözmeye gücünün yetmediği ya da bu hususta isteksiz olduğu durumlarda sorumluluğun uluslararası topluma devredileceğinin altı çizilmiştir. Son olarak da kavram sadece çatışmaya tepki verme noktasında kalmamakta, aynı zamanda onu önleme sorumluluğu ve barışı yeniden inşa etme sorumluluğu gibi kavramları da kapsamaktadır (ICISS, 2001: 13, 17).

Raporda askeri müdahaleden önce olayları durdurmanın koruma sorumluluğunun temel boyutunu teşkil ettiği belirtilmiştir. Askeri müdahale için haklı sebep eşiği olarak büyük ölçekli yaşam kayıpları ve etnik temizlik gibi durumlar belirlenmiştir. Ayrıca dört adet ihtiyatlılık ilkesi öne sürülmüştür: Müdahalenin doğru niyetle yapılması, son çare olması, ölçülülük ilkesine dikkat edilmesi ve makul bir başarı şansı olması. Müdahaleyi yetkilendirecek otorite olarak BMGK gösterilmiş, daimi üyelerden devletlerinin hayati çıkarları tehlikede olmadıkça veto hakkını kullanmaktan sakınmaları istenmiştir. Güvenlik Konseyi'nin gerekli kararı çıkarmaması durumunda ise konunun Genel Kurula ya da BM Antlaşması'nın VIII. Bölümüne atfen bölgesel örgütlere götürülmesine işaret edilmiştir (ICISS, 2001: 12-13). Burada ilginç ve bir o kadar da önemli bir not da raporun yayınlanmasından da önce, 2000 yılında kabul edilen Afrika Birliği Kurucu Antlaşması'nın 4/h maddesinde, Birliğin üye bir ülkeye savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçların işlenmesi durumlarında müdahalede bulunabilme hakkının tanınmasıdır (Afrika Birliği, 2000). Ramesh Thakur (2013: 67), örgütün bu kararının nedenleri olarak Birlik üyesi devletlerin sorunlarını, bu ülkelerin egemenlik konusundaki deneyimsizliklerini ve suç unsurlarının yaygınlığını sıralamıştır.

Uluslararası toplumda ICISS'in raporuna farklı tepkiler verilmiştir. BMGK'nin daimi üyeleri genel olarak raporun içeriğine şüphe ile yaklaşmıştır. ABD güç kullanımına dair bağlayıcı bir metne imza atmayacağını bildirmiş; Çin bu sorunların tek adresinin Güvenlik Konseyi olarak kalması gerektiğini belirtmiş; Fransa ve Birleşik Krallık her ne kadar yetkilendirilmemiş müdahaleye Rusya ve Çin kadar karşı olmasalar da kriterler üzerinde bir uzlaşmanın insani krizlere müdahalede yeterli siyasi irade ve konsensüsü sağlamaya yetmeyeceğinden endişelendiklerini ifade etmişlerdir. Bağlantısızlar Hareketi de konseptte sıcak bakmamış, sivil toplum örgütleri ise genel itibarıyla olumlu bir yaklaşım sergilemeler de kimi noktaların daha fazla açıklığa kavuşması gerektiğini vurgulamışlardır (Bellamy, 2006: 151-152). Rapora yönelik eleştirilerde kavramın büyük devletlerce kendi çıkarları için kullanılabilmesi tehlikesine ve askeri müdahalenin göreceli olarak barış ve düzen içinde olan devletler topluluğunun

değerlerini, kurumlarını ve kurallarını tahrip edebileceğine dikkat çekilmiştir (Belloni, 2006: 330).

2003 yılının Kasım ayında, BM Genel Sekreteri Kofi Annan güvenlik, askeri müdahale ve BM organlarının bu konudaki etkinliğinin artırılması gibi konuları tartışmak üzere bir panel düzenlenmesine aracılık yapmıştır (*High-Level Panel on Threats, Challenges, and Change*). Bu panel 2004 yılında “Daha Güvenli Bir Dünya: Paylaşılan Sorumluluğumuz” (*A More Secure World: our shared responsibility*) adını taşıyan bir rapor hazırlayarak konunun BM gündemine taşınmasını sağlamıştır. Raporda egemenlik kavramının soykırım ve benzeri büyük çaplı insan hakları ihlallerini BM’nin gündeminden uzak tutmak için kullanılmaması gerektiği belirtilirken, müdahale için ICISS’in raporundakilere benzer kriterler önerilmiştir. Annan gelişmelerin daha somut sonuçlara yol açması için panelin sunduğu içerikle benzerlikler taşıyan “BM Reformu üzerine Rapor: Daha Geniş Özgürlük İçinde” (*Report on UN Reform: In Larger Freedom*) başlığında bir rapor hazırlayarak BM’ye sunmuştur. Ancak panelin raporunda “Kolektif Güvenlik ve Kuvvet Kullanma” (*Collective Security and Use of Force*) başlığı altında yer alan koruma sorumluluğu konusu Annan’ın raporunda “Haysiyetli Yaşama Özgürlüğü” (*Freedom to Live in Dignity*) bölümüne yerleştirilmiştir. Burada amaç muhtemelen koruma sorumluluğu kavramı ile insani müdahale kavramının aynı şekilde algılanmasının önüne geçmektir (Gözen Ercan, 2012: 245-248).

Annan’ın raporu 14-16 Eylül 2005 tarihleri arasında New York’ta düzenlenen 2005 BM Dünya Zirvesi’nde ele alınmıştır. Bu toplantıya lider düzeyinde yüksek bir katılım olmuştur (Okeke, 2010: 68). Öte yandan sonuç bildirgesinde koruma sorumluluğuna dair bütün ülkelerin üzerinde anlaştığı bir metin çıkarmakta oldukça zorlanılmıştır. Bu konuda hem toplantı sırasında hem de daha öncesinde uzun pazarlıklar ve görüş alışverişleri yaşanmıştır. Birkaç Afrika ülkesi Güvenlik Konseyi kararlarını daha şeffaf kılmak için kriter koyma taraftarıyken, özellikle daimi üyeler arasında farklı düşünceler mevcuttur. ABD, kriter koymanın dış politikadaki manevra alanını daraltacağı korkusunu yaşarken, Çin ve Rusya ise kriterlerin Güvenlik Konseyi’nin etkisini azaltabileceği düşüncesini taşımaktadır (Bellamy, 2008: 626). Çin ve Rusya’nın önemle üzerinde durduğu bir başka nokta da temel sorumluluğun bireysel olarak devletlere düşecek olmasıdır (Rotmann vd., 2014: 365). Avrupa ülkeleri ise sivilleri koruma ve katliamları durdurma noktasındaki sorumluluklarının altını çizmişlerdir (Silander, 2013: 267). Zirveden birkaç ay önce başlayan ve zirve süresinde de devam eden itirazlarda ABD’nin BM Büyükelçisi John Bolton, ülkesini müdahaleye zorlayacak kriterler konmasına karşı çıkmış ve askeri müdahaleye BMGK dışında bir otoritenin yetki vermesini de istememiştir. Bu noktada Birleşik Krallık gibi ülkelerin araya girmesi müzakerelerin devamı açısından olumlu katkı sağlamıştır (Okeke, 2010: 69).

Nihayetinde Sonuç Bildirgesi'nin 138. ve 139. paragrafları koruma sorumluluğuna ayrılmıştır. İlgili kısımda her bir devletin kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğünün bulunduğu ve uluslararası toplumun da bu konuda devletlere destek olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca uluslararası toplumun BM vasıtasıyla, BM Antlaşması'nın VII. ve VIII. Bölümleri uyarınca uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğu olduğunun altı çizilmiştir. Barışçıl yöntemlerin etkisiz ve ilgili devletin bahsi geçen suçları önlemede yetersiz kaldığı durumlarda ise BMGK'nin olay bazlı değerlendirme yapıp ilgili bölgesel örgütlerle de iş birliğine giderek BM Antlaşması'nın VII. Bölümünün gerektirdiği şekilde kolektif bir eyleme geçebileceği belirtilmiştir. Bunun yanında, koruma sorumluluğu konusunda ilerleyen dönemde görüşmelerin devam etmesi kararlaştırılmıştır (BM, 2005).

Sonuç Bildirgesi ile ICISS'in Raporu arasında birtakım farklılıklar bulunduğu aşikârdır. Öncelikle bildirmede ne zaman müdahale yapılacağına dair bir kriter yer almamış, veto kullanılmaları yönünde BMGK üyelerine uyarıda bulunulmamış ve BMGK dışında başka bir otoritenin askeri müdahale kararı verebileceğine yönelik bir açık kapı bırakılmamıştır (Bellamy, 2008: 623). Ayrıca müdahale gerektiren durumlar soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar olarak belirtilerek dört tür suça indirilmiştir (Kersavage, 2014: 28). Olay bazlı değerlendirme yapılacağına dair ifade ise belki de en önemli farklılık olarak göze çarpmaktadır. Zira bu durum siyasi çıkarların karar alma sürecinde önemini korumasına yol açmıştır. Ancak bildirgeyi tamamen başarısızlık olarak görmek yanlış olacaktır. Bellamy'nin (2008: 623-624) de vurguladığı gibi belirtilen dört suç koruma sorumluluğunun kapsamını belirlemiştir. Ayrıca BMGK otorite olarak işaret edilmiş ve bu durum da gerektiğinde izlenecek yol haritasını ortaya koymuştur.

BMGK, ilerleyen yıllarda 1674 ve 1706 sayılı kararlarında koruma sorumluluğunun çerçevesinin çizildiği 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. paragraflarına bağlılığını teyit eden atıflarda bulunmuştur. Kofi Annan'dan sonra BM Genel Sekreteri olarak göreve başlayan Ban Ki-Moon da koruma sorumluluğu kavramına sahip çıkmış ve Özel Danışmanı Edward Luck'tan koruma sorumluluğunun uygulamada nasıl hayata geçirilebileceğine dair bir rapor hazırlamasını istemiştir. "Koruma Sorumluluğunu Uygulamak" (*Implementing the Responsibility to Protect*) başlığını taşıyan Rapor üç sütunlu bir yapı öngörmüştür. Birinci sütun söz konusu dört suçtan halkı korumanın öncelikle bireysel olarak devletlere düştüğünü belirtmektedir. İkinci sütun uluslararası toplumun devletlere sorumluluklarını yerine getirmede üstleneceği yardıma ilişkindir. Üçüncü sütunsa bir devletin sorumluluğunu yerine getirememesi durumunda BM üyesi ülkelerin kolektif olarak zamanında ve kararlı bir biçimde tepki göstermesini içermektedir (Gözen Ercan, 2012: 251).

Ancak şunu belirtmek gerekmektedir ki, her ne kadar genel sekreterin Raporunu tartışan üye devletler koruma sorumluluğunun uygulanmasını kabul etse de işin hukuki boyutu üzerinde uzlaşmamışlardır. Burada önemli olan nokta, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma konusundaki sorumluluklarını kabul etseler dahi diğer devletlerin vatandaşlarını koruma noktasında yasal olarak bağlayıcı bir metni kabul etmemeleridir. Dolayısıyla işin hukuki bağlayıcılık kısmı eksik kalmaktadır (Nuruzaman, 2013: 61). BM Genel Kurulu'nda 2009 yılında yapılan bu tartışmaların ardından çıkan kararda görüşmelerin ileride de devam etmesinin kararlaştırıldığı bildirilmiştir (BM, 2009).

Bu aşamada koruma sorumluluğu kavramının uygulamada nasıl işlediğini ve bu bağlamda karşılaşılan sıkıntıları irdelemek, kavramın uluslararası hukuk içerisindeki konumunu belirlemek adına faydalı olacaktır. Bu sebeple öncelikle Darfur krizi, sonrasında da Libya müdahalesi ele alınarak bu örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

DARFUR KRİZİ

Özellikle 2005 yılından itibaren uluslararası kamuoyunun gündemine oturan Darfur krizi tarihi kökleri itibariyle uzun bir geçmişe dayanmaktadır. 1916'ya kadar bağımsız bir sultanlık olan Darfur bu yıldan itibaren Sudan'ın parçası olmuştur. Öte yandan zorlu yaşam koşulları ve komşu ülke Çad'da yaşanan iç savaşın Darfur'a etkisi bölgenin gelişmesini engellemiştir (De Waal, 2007: 1039). 30 Haziran 1989 tarihinde orduda tuğgeneral olarak görev yapan Ömer El-Beşir bir darbe yaparak hükümete el koymuştur. Darbenin nedenini ise ülke demokrasisindeki sorunlar, uluslararası insan haklarına gereken saygının gösterilmemesi ve Orta Afrika ile iyi ilişkiler kuramamak olarak açıklamıştır (Collins, 2008: 185). Ancak totaliter yapısını zamanla ifşa eden El-Beşir yönetimi, tüm siyasi partileri yasaklamış ve bu süreçte pek çok muhalif hapse gönderilmiş veya işkence görmüştür. Orduda görev alıp da rejime bağlılığına şüpheyle bakılan askerler de zorla emekli ettirilmiştir. Sendikal yapılanmalara karşı yasalar çıkarılmış, kabile milislerinin devlet güçleriyle işbirliği yapmasının önünü açan kanunlar kabul edilmiştir. Bu güçleri El-Beşir, rejimine karşı gördüğü kişi ve gruplara karşı kullanmaktan çekinmemiştir (Okeke, 2010: 73-74).

Darfur özelinde, öncelikle bölgede kabaca Araplar ve Afrikalılar başlığı altında değerlendirebilecek iki gruptan söz etmek mümkündür. Araplar kendi içlerinde farklı klan ve sülalelere ayrılırken, Afrikalılar Fur, Masalit ve Zaghawa olarak adlandırılan halkları içermektedir. Darfur, "Fur diyarı" anlamına gelmektedir ve isimden de anlaşılacağı üzere bölgede ilk önce Afrikalıların yaşadığını söylemek mümkündür (Güneysu, 2014: 219). Bölgede daha önceden ikamet eden Afrikalılar ile sonradan gelen ve daha çok hayvancılık ile geçinmeye çalışan Araplar arasında 1980'lerin sonundan itibaren ekonomik sıkıntılar ve yaşam koşullarındaki zorlukların da teşvik ettiği çatışmalar başlamıştır (Güneysu,

2014: 223). Bunda El-Beşir'in Araplara verdiği desteğin de önemli bir rolü vardır. Rejim, bu gibi durumlarda genellikle bir tarafı silahlandırarak diğerinin üzerinde tahakküm kurmasına izin vermektedir ve destek verdiği taraf genellikle Araplar olmaktadır (De Waal, 2007: 1039).

Darfur'daki isyancıların temel olarak iki farklı grup altında toplandığı görülmektedir. Bunlardan ilki Sudan Kurtuluş Ordusu'dur (*Sudan Liberation Army-SLA*). Ağırıklı olarak Arap olmayanlardan oluşmak üzere bu grup Sudan'daki büyük etnik grupların geniş desteğine sahiptir. İkinci grup ise Adalet ve Eşitlik Hareketi'dir (*Justice and Equality Movement-JEM*). JEM'in liderlerinin Sudan'daki İslamcı hareketle bağlantıları mevcuttur. İsyancılar açısından en önemli sıkıntılardan biri koordinasyon konusunda yaşanmaktadır. Örneğin, hem SLA'nın iki lideri Abdel Wahid al Nur (Fur) ve Minni Minawi (Zaghawa) arasında hem de bu iki lider ile JEM'in lideri Khalil Ibrahim arasında sorunlar bulunmaktadır. Bu durum da Darfur'daki direnişi baltalamaktadır. Darfur'da Sudan hükümetinden yana tavır alan silahlı Arap milisler ise Cancavid olarak bilinmektedir. Cancavid, deve üstünde giden Arap kabilelerden ve Çad'dan gelen Arap göçmenlerden oluşmaktadır. Sudan hükümeti ayaklanmayı bastıracağını düşüncesiyle bu grubun kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesine izin vermiştir (De Waal, 2007: 1040).

Her ne kadar daha öncesinde saldırılar olmuşsa da Darfur'da savaşın başlangıcı olarak genellikle 26 Şubat 2003'te daha sonra SLA'yı kuracak olan Darfur Kurtuluş Ordusu'nun (*Darfur Liberation Army*) Golo'da Sudan askeri tesislerine düzenlediği saldırı kabul edilmektedir (Flint ve De Waal, 2008: 81). İsyancıların Nisan 2003'te Al Fasher Havaalanı'na düzenlediği saldırı ise uluslararası kamuoyunun dikkatinin Darfur'a çevrilmesine yol açmıştır. Hükümet, hem Sudan ordusunu harekete geçirerek hem de Cancavid milislerini destekleyip silahlandırarak saldırıya cevap vermiştir (Belloni, 2006: 328). Her ne kadar hükümet milislere olan desteğini inkâr etse de Cancavid hükümetten silah, cephane ve iletişim malzemeleri almış ve zamanla da yaşanan savaşta üstünlük sağlamıştır (Jumbert, 2014: 286).

Bu aşamada BM araya girmiş ve ateşkes için taraflara baskıda bulunmaya başlamıştır. Müzakereler Mayıs 2006'da sonuç vermiş ve sorunu çözmeye yönelik bir metin olan Darfur Barış Antlaşması imzalanmıştır. Öte yandan bu süreçteki yanlışlar, antlaşmanın uygulamada hayata geçmesini engellemiştir. Belki de en büyük sorun isyancı grup içindeki üç liderden yalnızca birinin antlaşmayı imzalamış olmasıdır. SLA içindeki Minnawi kanadı antlaşmayı imzalarken, Abdul Wahid al Nur kanadı itiraz etmiş ve JEM de antlaşmayı imzalamamıştır. Bu durum hem SLA içinde ayrılıklar yaratmış hem de SLA ile JEM arasında ileride askeri çatışma yaşanmasına kadar varan sorunlara yol açmıştır (ICG, 2005: 9). Sudan hükümeti de isyancılar arasındaki bu bölünmeyi kendi çıkarı için kullanmaktan çekinmemiştir. Sudan hükümeti ve isyancılar arasındaki savaş tüm barış çağrılarına rağmen devam etmektedir. Ancak çalışmanın odak noktası olan koruma

sorumluluğu kavramının Darfur'daki başarısını değerlendirmek için uluslararası toplumun bu süreçte nasıl tepki gösterdiğini incelemek gerekmektedir. Darfur'da yaşananlar konusunda BMGK'nin ve Afrika Birliği'nin karar ve uygulamaları bu açıdan önem taşımaktadır.

BM, 2003'te başlayan silahlı çatışmanın ardından gerek Sudan hükümeti gerekse de isyancılara müzakerede bulunmaları yönünde baskıda bulunmuş ve Darfur Barış Antlaşması'nın mimarlarından olmuştur. Özellikle 2004'ten itibaren Darfur ile alakalı olarak savaşın durmasını talep eden, Afrika Birliği'nin koruma gücünün mevzilenmesine destek veren ve Sudan hükümetinden Cancavid'i silahsızlandırması ve Darfur'lu sivilleri korumasını isteyen çeşitli Güvenlik Konseyi kararları çıkarılmıştır.⁴ Ancak çatışmaların devam etmesinin ardından BMGK, 2006 yılında aldığı 1706 sayılı karar ile 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. paragraflarına atıfta bulunmuş ve Sudan hükümeti ile Güney Sudan arasındaki barışı sürdürmek için görev yapmakta olan Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu'nun (*United Nations Mission in Sudan - UNMIS*) Darfur'da da mevzilenmesini kabul etmiştir.⁵ Öte yandan ilgili karar her ne kadar bu barış gücünü BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde sivilleri, BM ve insani yardım personelini korumak ve silahlara el koymak ile yetkilendirse de, mevzilenmesini Sudan hükümetinin rızasına bağlamıştır (BMGK, 2006). Sudan hükümeti ise bu kararı egemenliklerinin ihlali olarak değerlendirmiş ve UNMIS'in Darfur'da mevzilenmesine rıza göstermeyi reddetmiştir (BBC News, 2006). Gelen baskılar sonucunda ve görev yapacak barış gücünün Afrika karakterli olması koşuluyla Sudan hükümeti sonunda bu konuda onay vermiş ve 2007 yılında BMGK aldığı 1769 sayılı karar ile halihazırda Afrika Birliği adına görev yapmakta olan Afrika Birliği Sudan Misyonu (*African Union Mission in Sudan - AMIS*) ile birleşecek ve Birleşmiş Milletler Afrika Birliği Darfur Misyonu (*UN African Union Mission in Darfur - UNAMID*) adını alacak olan 26000 askerli bir barış gücü kurulmasını kararlaştırmıştır (BMGK, 2007).

BM'nin savaşı önlemekteki başarısızlığının belki de en önemli nedeni BMGK'deki daimi üyelerin Darfur'da barışı inşa etme hususunda gösterdikleri zayıf tutumdur. Bu noktada devletlerin ulusal çıkarları idealizmin önüne geçmiş görünmektedir. 1706 sayılı BMGK kararının çıkış sürecinde dahi tartışmalar meydana gelmiştir. Egemenlik konusunda oldukça hassas olan Rusya ve Çin, her ne kadar Sudan hükümetinin koruma sorumluluğunu yerine getir(e)mediği açık olsa da BM güçlerinin Darfur'da görev almasını Sudan hükümetinin bu yöndeki

⁴ BMGK'nin bu konudaki ilgili kararları: 1547, 1556, 1564, 1574 sayılı kararlar (Belloni, 2006: 337).

⁵ Kararın ilgili paragrafında öncelikle kadınların, çocukların, sivillerin ve BM ile insani yardım personelinin korunmasına ilişkin çağrılar yer aldığı 1325, 1502, 1612 ve 1674 sayılı BMGK kararlarına yönelik anımsatma yapılmakta; ardından bunlarla bağlantılı olarak 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138. ve 139. paragrafları ile Sudan ve Çad hakkında 2006 yılında hazırlanan rapora atıfta bulunmaktadır (BMGK, 2006).

rızasına bağlamaya çalışmıştır. Nitekim söz konusu kararda ancak Sudan hükümeti BM gücünün mevzilenmesine rıza göstermeye davet edilebilmiştir. Bu durumda dahi Rusya, Çin ve Katar kararı veto etmeseler de, Sudan hükümetinin olumsuz tavrına işaret ederek oylamada çekimser yönde oy kullanmışlardır (Glanville, 2013: 329).

Bu veriler ışığında, BM gücünün görev alması için Sudan hükümetinin rızasının aranmasını 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. paragraflarındaki kararlardan geri adım atıldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayrıca BMGK, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin tehlikede olduğuna işaret ederek ilgili devletin rızasını almaksızın harekete geçme imkânına sahiptir. Ancak bu yönde de bir girişimde bulunulmamıştır.

ABD ise bu süreçte insan haklarını korumak ile siyasi çıkarlarının peşinden gitmek arasında kalmış görünmektedir. El-Beşir darbe ile iktidara geldikten sonra iki ülke arasında ilginç gelişmeler yaşanmıştır. El-Beşir yönetimi, 1991'deki Irak-Kuveyt Savaşı'nda Saddam yanlısı bir pozisyon almıştır. Ayrıca Sudan pek çok teröristi içinde barındıran bir yer haline gelmiş, 1993 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı sonrasında tutuklananların beşinin üzerinde Sudan pasaportu bulunmuştur. Nitekim bu olaydan sonra Sudan ABD'nin Terörü Destekleyen Ülkeler listesine yerleşmiş, 1996'da da Hartum'daki ABD Büyükelçiliği kapatılmıştır. Öte yandan 2001'den itibaren Bush dönemi ile birlikte yeni bir açılım başlamış; ABD, Hartum'daki hükümete Güney Sudan ile barış imzalaması için baskı uygulamıştır (Jumbert, 2013: 290-291). 11 Eylül saldırılarından sonra ise El-Beşir yönetimi saldırıları açıkça kınamış ve ABD ile Sudan arasında terörizme karşı işbirliği süreci başlamıştır. Her ne kadar Sudan hala ABD'nin Terörü Destekleyen Ülkeler listesinde yer alsın da iki ülke arasındaki işbirliği devam etmiştir (Okeke, 2010: 75). Yaşanan insan hakları ihlallerini soruşturmak için bir komisyon kuran ABD yönetimi, komisyonun raporu doğrultusunda Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın ağzından olayları soykırım olarak tanımlasa da, Başkan Bush senatodan geçen ve soykırımı kınayan tasarımı veto etmiştir (Belloni, 2006: 338-339).

Batı'daki örgütlerin tutumları incelendiğinde ise, söylemsel ya da mali yönde barış çabalarına destek olunduğu, bunun ötesine geçmekten ise kaçınıldığı görülmektedir. NATO da müdahale konusuna mesafeli yaklaşmış ve ilerleyen dönemde dahi Afrika Birliği'nin bölgede görev yapan barış gücüne lojistik destek vermekle yetinmiştir. Avrupa Birliği genellikle Afrika Birliği'ni destekleyen bir tutum almış, bu yönde mali yardımda da bulunmuştur (Belloni, 2006: 338 ve Grono, 2006: 627). Ancak aktif bir dış politika izlenmemiştir.

Büyük güçlerin Darfur'la ilgili politikalarında etkili olan bir başka faktör de petroldür. Özellikle Çin ve Rusya, Sudan'ın bu konudaki en büyük ticaret partnerleridir. Örneğin 2005 yılına gelindiğinde Çin ile Sudan arasındaki 3.9 milyar dolarlık ticaretin 2.5 milyar doları petrol üzerindedir (Anshan, 2008: 9). Rus devlet

petrol firması Slavneft ile Sudan arasında da 200 milyon dolarlık bir üretim-paylaşımı anlaşması bulunmaktadır. Dahası hem Rusya hem de Çin, Sudan hükümeti ile askeri alanda ticaret yapmaktadır (Okeke, 2010: 75). Bunların yanında Rusya ve Çin BMGK'de müdahaleye izin vermeleri durumunda Çeçenistan veya Tibet ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne yapılacak bir müdahalenin de önünün açılmasından çekinmektedir (Grono, 2006: 628). Dolayısıyla bu ilişkiler Çin ve Rusya'nın BMGK'de askeri müdahaleye kapı açabilecek kararlar alınmasını önleme çabalarının nedenlerini ortaya koymaktadır.

Bölgesel örgütlerin Darfur'daki sorunun çözümünde BM'den daha aktif olduğu gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili olarak BM Antlaşması incelendiğinde VIII. Bölümün üye devletleri sorunların çözümü için bölgesel düzenleme yapmaya teşvik ettiği görülmektedir.⁶ Ayrıca bölgesel örgütlerin, çatışma ve krizlerin nedenlerini tahlil edebilme ve barış için en uygun stratejileri izleme hususunda daha başarılı oldukları düşüncesi hâkimdir (Glanville, 2013: 330). Darfur krizinin çözümü noktasında en aktif bölgesel örgüt de Afrika Birliği olmuştur. 1963 yılında Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) olarak kurulan bu bölgesel örgüt, 2002'de Afrika Birliği adını almış ve temel bir anlayış değişikliği yaşamıştır. ABÖ egemenlik ilkesini el üstünde tutma ve devletlerin içişlerine karışmama eğilimindeyken, Afrika Birliği içerideki sorunlara kayıtsız kalınamayacağı düşüncesini taşımaktadır (Murithi, 2009: 93). Buna ek olarak, Afrika Birliği'nin Darfur'da aktif rol almasında, örgütün Ruanda'da barış gücünün görev yapmaya devam etmesine yönelik çağrılarına BM'nin kayıtsız kalmasına duyduğu tepki ve bunun sonucunda oluşan güvensizlik belirleyici etken olmuştur (Benjamin, 2010: 238).

Nitekim insan haklarını koruma konusunda oldukça liberal bir Kurucu Antlaşma'ya sahip olan Afrika Birliği, Darfur'daki çatışmaya erkenden müdahil olmak istemiştir. Yapılan baskı sonucu Sudan hükümetinin de kabulüyle 2004'te ateşkesi korumak üzere bölgeye BMGK'nin 1564 sayılı kararının da verdiği destekle bir barış gücü (AMIS) konumlandırılmıştır. Her ne kadar ABD ve Avrupa Birliği gibi Batılı güçlerden mali destek alsada da, AMIS hem personel hem de lojistik açıdan yetersiz kalmıştır (Akuffo, 2010: 80). Ayrıca yetki kısıtlaması sebebiyle AMIS daha çok gözlemci işlevine sahip olabilmiş, ancak kendisinin sahada olduğunda bir saldırı olursa ve karışmak için yeterli askeri gücü bulundurduğunu düşündüğünde aktif olarak sivilleri koruma konusunda eyleme geçebilmiştir. Buna ek olarak hem Arap Birliği hem de Afrika Birliği, bölgelerinde Batı-merkezli bir müdahale istemediklerinden dışarıdaki güçlerle iş birliği yapmaktan da kaçınmıştır. Afrika Birliği'nin BM'nin daha fazla baskı çağrılarını karşı Sudan hükümetinin rızasını özellikle talep etmesinde, bu etkenin yanında artan baskının Sudan hükümetini iyice şiddete iteceği düşüncesi de bulunmaktadır (Grono, 2006: 626-628). Her ne kadar AMIS daha sonra BM'nin katkısıyla

⁶ Ancak BM Antlaşması'nın VIII. Bölümü'nde yer alan 53/1. maddesinde belirtildiği üzere, "... Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girişilmeyecektir ...".

oluşturulan ortak güç olan UNAMID'le birleşmişse de, Batılı ülkelerin yeterince mali kaynak sağlamaması, savaşan gruplar arasında net sınırların bulunmaması ve silahlı olan çok sayıda farklı grubun mevcudiyeti UNAMID'in başarılı olmasını engellemiştir (De Waal, 2007: 1047).

Sonuç olarak Darfur'la ilgili uluslararası toplumun barışı sağlamadaki başarısızlığında pek çok etkenden söz edilebilir. BMGK'nin daimi üyelerinin yukarıda ele alınan ulusal çıkarları ve bunun neticesinde askeri müdahale düzenleme konusundaki isteksiz tavırları, yeterince maddi kaynak ayrılmaması, Afrika Birliği'nin hem yetki hem de mali kısıtları ve üyelerinin bölgede olası bir dış müdahaleye karşı oluşları Darfur'da barışı sağlamak için gösterilen çabaların yetersiz kalmasına neden olmuştur. BMGK üyeleri uluslararası kamuoyundan gelen baskılara Afrika Birliği'nin sürmekte olan çabalarına işaret ederek karşı koymaya çalışmışlar, koruma sorumluluğu ile 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kabul ettikleri maddelerin gereğini yerine getirmekten kaçınmışlardır.

LİBYA MÜDAHALESİ

Koruma sorumluluğu çerçevesinden hareketle askeri müdahalenin yapıldığı ve sonuç alındığı ilk yer Libya olmuştur. Öte yandan hem Libya'daki çatışmayla ilgili alınan Güvenlik Konseyi kararları hem de bu kararların uygulanma aşamasında yaşananlar koruma sorumluluğu kavramıyla ilgili büyük bir tartışmaya neden olmuş ve kavramın Suriye için de uygulanmasının önüne geçen nedenlerden birini oluşturmuştur.

1969 yılında bir darbe ile Libya'da yönetimi ele geçiren Albay Muammer Kaddafi 42 yıl boyunca ülkesini yönetmiştir. Bu süreçte özellikle siyasal ve sosyal alandaki hak ve özgürlüklere karşı baskıcı bir tutum takınan Kaddafi, iktidarı süresince muhaliflere karşı şiddet kullanmaktan da çekinmemiştir. Ancak Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan isyanlar Arap dünyasında dalga dalga yayılmış ve Libya'da da siyasi ve sosyal yapıda değişim isteyen geniş halk kitleleri protesto gösterilerine başlamıştır (Silander, 2013: 269). Kaddafi'nin protestoculara karşı tepkisi Mısır ve Tunus'taki yönetimlerin tepkisine kıyasla çok daha sert olmuş, binlerce protestocu bu süreçte yaşamını yitirmiştir. Kaddafi'nin artan gücüyle birlikte protestocular Bingazi'ye doğru çekilmek zorunda kalmıştır (Zifcak, 2012: 2). Şubat 2011 itibariyle oldukça sertleşen çatışmada, Kaddafi Bingazi'ye sıkıştırdığı isyancılar için Ruanda'da yaşananları anımsatır şekilde "karafatmalar" ifadesini kullanmış, Libya'yı ev ev temizleyeceğini vaat etmiş ve takipçilerine göstericilere saldırmaları çağrısında bulunmuştur (BBC News, 2011).

Bu sözler üzerine harekete geçen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri durumun önemini BMGK ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'ne iletmiştir. İnsan Hakları Konseyi de durumu araştırmak üzere bir komisyon kurmuş ve Genel Kurul'dan Libya'yı İnsan Hakları Konseyi'nden ihraç

etmesini talep etmiştir (Williams ve Bellamy, 2012: 276). BMGK de 1970 sayılı kararı ile Libya'daki duruma dâhil olmuştur. Libya'nın halkını koruma sorumluluğu olduğunun hatırlatıldığı kararda BM'nin BM Antlaşması nedeniyle uluslararası barış ve güvenliği korumakla sorumlu olduğuna vurgu yapılmış ve BM Antlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca Kaddafi'nin sivillere saldırıyı durdurması, insan haklarına saygı göstermesi, uluslararası yardıma izin vermesi ve medyaya yönelik kısıtlamaları kaldırması talep edilmiştir. Ayrıca Libya'ya silah ambargosu uygulanmasına ve rejimin kimi yanlılarının uluslararası mali varlıklarının dondurulmasına karar verilmiştir. Ek olarak, konunun Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşınacağı vurgusu yapılmıştır (BMGK, 2011a).

Öte yandan, Kaddafi yönetimi BM'nin bu çağrularına kayıtsız kalmış ve isyancılara olan saldırılarını sürdürmüştür. Bu durum isyancıların, kendilerine destek olunması yönünde uluslararası topluma yaptıkları çağruları artırmıştır (Silander, 2013: 269-270). Bu gelişmelerin üzerine Arap Birliği, BM'den uçuşa yasak bölge kararı almasını istemiş ve 17 Mart 2011'de BMGK, 1973 sayılı kararı çıkarmıştır. Kararda ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın dışında Bosna-Hersek, Kolombiya, Gabon, Lübnan, Nijerya, Portekiz ve Güney Afrika gibi ülkeler lehte oy kullanırken; Çin ve Rusya'nın dışında Brezilya, Almanya ve Hindistan ise çekimser yönde oy kullanmıştır. Kararda öncelikle 1970 sayılı karar ve Libya'nın bu karara uymadığı hatırlatılmış ve Libya yönetiminin halkını koruma sorumluluğunun bulunduğu tekrar dikkat çekilmiştir.⁷ Ayrıca yine BM Antlaşması VII. Bölümüne atıfta bulunularak Arap Birliği, Afrika Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Libya'daki insan hakları ihlallerini kınadığına değinilip 1970 sayılı kararda bahsi geçen silah ambargosu, kimi rejim destekçilerinin mali kaynaklarının dondurulması ve uçuşa yasak bölge gibi konuların kapsamı genişletilmiştir. Ancak belki de en önemli konu uçuşa yasak bölge kararına uyulması ve sivillerin korunması hususlarında BM'nin üye devletleri 'tüm gerekli önlemleri' almakla yetkilendirmesidir. Yine de bu noktada Libya toprakları üzerinde herhangi bir yabancı gücün bulunmaması şartı da yer almıştır (BMGK, 2011c).

Kararın çıkmasından iki gün sonra NATO şemsiyesi altında başlayan operasyonlarda ilk önce sivillere yönelik saldırıların yapılabileceği yerler hedef alınmıştır. Ayrıca ABD, hükümetin isyancıların bulunduğu bölgelere hava saldırısı yapmasını önlemek için Libya'nın hava savunma sistemlerine de saldırılarda bulunmuştur. Başta ABD, Birleşik Krallık ve Fransa olmak üzere NATO'nun askeri faaliyetleri sonucunda Bingazi birkaç hafta içinde isyancılar için güvenli hale gelmiştir. Buna rağmen, devam eden çatışma iki ay sonra Libya hükümetinin direnişinin beklenenden daha güçlü olduğunu göstermiş ve NATO da hedefi

⁷ Kararın ilgili paragrafında "... Libya otoritelerinin Libya nüfusunu koruma sorumluluğunun *yinelenmesi* ve silahlı çatışmanın taraflarının, sivillerin korunmasının temini için makul tüm adımları atmaya yönelik öncelikli sorumluluk taşıdıklarının *tekrar doğrulanması* ..." ifadeleri kullanılmaktadır (BMGK, 2011c).

büyüterek başkent Trablus'u da içeren birtakım hedefleri bombalamıştır. Diğer yandan hükümet güçleriyle savaşan isyancılar sıklıkla NATO bombardımanlarının yetersizliğinden yakınmış ve zamanla NATO üyeleri arasında da sivilleri korumanın yolunun rejim değişikliğinden geçtiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. NATO üyelerinin havadan desteği ve isyancıların da karadan çarpışmasıyla Libya'daki savaş Ağustos 2011'de isyancıların zaferiyle sonuçlanmıştır. Ekim ayında da Kaddafi isyancılar tarafından öldürülmüştür (Zifcak, 2012: 7-9).

Her ne kadar operasyonu destekleyenler NATO müdahalesi ile pek çok yaşamın kurtarıldığını ve koruma sorumluluğu kavramının uluslararası arenada kabul gördüğünü iddia etse de, müdahaleye dair kayda değer eleştiriler de mevcuttur. Bunlardan ilki sivilleri korumak ile rejimi değiştirmek arasındaki farkın göz ardı edilmiş olmasına ilişkindir. Müdahaleyi eleştirenler 1973 sayılı BMGK kararında rejim değişikliğine dair bir ifade olmadığını altını çizmektedir. Bir diğer eleştiri, savaşın rejim aleyhine doğru seyrettiği dönemde Kaddafi'nin ateşkes taleplerinin dikkate alınmadığını vurgulamaktadır. Önemli bir başka eleştiri de NATO'nun isyancıları silahlandırarak BMGK kararlarıyla uygulanan silah ambargosunu ihlal ettiğine işaret etmektedir (Thakur, 2015: 196). Bu konuda vurgulanması gereken bir nokta, 1973 sayılı BMGK kararının yetkilendirme hususunda belirsiz bir ifade kullandığı gerçeğidir. Nitekim müdahaleyi eleştirenler ilgili kararın sadece sivillerin korunmasını hedeflediğini ve rejim değişikliğini içermediğini belirtirken, müdahalenin hukuki olduğunu savunanlar ise kararda bahsi geçen *gereken tüm tedbirlerin alınması* ifadesinin rejim değişikliği ile çelişmediğini iddia etmektedir (Kersavage, 2014: 32).

BMGK'nin daimi üyelerinin ulusal çıkarları ve Afrika Birliği'nin endişeleri Darfur'a askeri müdahalenin yapılamamasındaki en önemli faktörleri oluştururken, Libya'da ise BMGK'nin özellikle Batılı üyelerinin ulusal çıkarları ve bölgesel örgütlerin baskısı müdahaleye yol açan önemli etkenler olmuşlardır. Bu süreçte Fransa, Libya'ya müdahale konusunda en istekli ülke olarak ön plana çıksa da, BMGK'nin daimi üyelerinin çıkarlarını analize uluslararası politikadaki ağırlığı sebebiyle ABD ile başlamak muhtemelen en uygunu olacaktır.

2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında Kaddafi kitle imha silahlarını imha etmeyi kabul etmiş ve her ne kadar güvenilir bir müttefik olarak görülmesi de Libya ve Batı arasında daha yakın ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Nitekim ABD ayaklanmaların ilk evresinde daha ihtiyatlı bir tavır almış; ancak Kaddafi'nin sert tavrı, bölgesel örgütlerin ve uluslararası kamuoyunun baskısı ile önce 1970 sayılı, bir sonraki aşamada da 1973 sayılı BMGK kararlarına lehte oy vermiştir. Burada önemli olan bir nokta da ABD'nin Birleşik Krallık ve Fransa ile birlikte isyancıların temsilcisi olarak görülen Ulusal Geçiş Konseyi ile petrol anlaşmaları imzaladıktan sonra eyleme geçtiği gerçeğidir (Nuruzzaman, 2013: 63).

Fransa ve Birleşik Krallık, Libya konusunda genellikle birlikte hareket etmiştir. Özellikle Fransa, Libya'daki iç savaşa müdahaleye dair tartışmalarda en aktif ülke olarak öne çıkmıştır. Fransa Dış ve Avrupa İşleri Bakanı Alain Juppe bu

süreçte insan haklarının korunmasına sıklıkla atıfta bulunmuş, Libya'da yaşananlara kayıtsız kalmanın diğer totaliter rejimleri de cesaretlendireceğini ifade etmiştir (Silander, 2013: 271-272). Ayrıca Fransa NATO operasyonunda aktif olarak rol aldığı gibi 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararlarını ihlal ederek isyancılara silah sağlamıştır (Nuruzzaman, 2013: 64). Fransa'nın bu kadar aktif olmasında şüphesiz en önemli etkenlerden biri Ulusal Geçiş Konseyi ile Kaddafi sonrası dönem için yaptığı gizli petrol anlaşmasıdır. Nitekim anlaşmaya göre Fransa, Libya petrolünün %35'ini alacaktır (Hürriyet, 2011). Bir başka etken de iç politika ile alakalı olarak ortaya çıkmıştır. Ülke içindeki anketlerde popülaritesini kaybettiği gözlemlenen dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Fransa'yı tekrar uluslararası platformda saygın bir konuma taşımak istemiş ve Libya ile ilgili tartışmalarda başı çekmiştir. Ayrıca Sarkozy'nin iç siyasetteki rakiplerinden Jean Marie Le Pen'in göçmenlik karşıtı söylemleriyle destek bulması da Fransız Cumhurbaşkanı'nı olası bir göçmen akınından ülkesini korumak için Libya'daki savaşı sonlandırmaya itmiştir (Kern, 2011). Fransa'nın dışında ABD ve Birleşik Krallık'ın da Libya'daki petrolden pay almak için Ulusal Geçiş Konseyi ile anlaşığına yönelik iddialar mevcuttur (Semin, 2011).

Çin ve Rusya bu gibi durumlarda genellikle benzer yaklaşım sergilemiştir ve Libya'da da farklı bir durum ortaya çıkmamıştır. Çinli yetkililer NATO bombardımanının 1973 sayılı BMGK kararının kapsamının dışına çıktığına işaret ederken, Batı'nın eylemlerine Libya'daki petrol kaynaklarının yön verdiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca bir diğer eleştiri de NATO bombardımanının pek çok sivilin ölümüne yol açtığı ve durumu daha da kötüye götürdüğüne yönelik olmuştur. Benzer kaygılara işaret eden Rus yetkililer her ne kadar 1970 sayılı BMGK kararına olumlu yaklaşıyorlar da 1973 sayılı kararın kapsamından emin olmadıkları için çekimser yönde oy kullanmışlardır (Goodenough, 2011). Rusya ve Çin'in daha öncesinden de bölgesel örgütlerin önemine yaptıkları atıf Libya krizinde bir yönüyle seçeneklerinin daralmasına yol açmıştır. Başta Arap Birliği olmak üzere bölgesel örgütlerin Libya'da Kaddafi karşıtı pozisyonları bu iki daimi üyenin BMGK'de kullandıkları oyları doğrudan etkilemiştir (Jones, 2011: 54). Ayrıca Suudi Arabistan'ın Arap Birliği ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ndeki etkin pozisyonu ve Çin'in Suudi Arabistan ile olan yakın ticari ilişkileri de Çin'in BM'deki tavrında etkili olmuştur (Glanville, 2013: 337). İsyancıların zaferinden sonra da Rusya Libya'da Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanımıştır. Bunun sebepleri arasında Kaddafi döneminde var olan silah ticaretinin devamını sağlamak ve bölgede pasif kalmamak gibi etkenler bulunmaktadır (Semin, 2011).

Bölgesel örgütler bazında bakıldığında da Darfur'daki durumun aksine Libya'da daha müdahil bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Arap Birliği başta olmak üzere İslam İşbirliği Teşkilatı ve Afrika Birliği gibi örgütlerin bu yaklaşımı yapılan müdahaleyi meşru hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda teşvik edici bir etken olmuştur. Çatışmanın başlamasından sadece bir hafta sonra Arap Birliği Libya'nın üyeliğini askıya almış; Afrika Birliği de göstericilerin siyasal, sosyal ve ekonomik taleplerinin meşruluğuna dikkat çekip hükümetin göstericilere karşı

sergilediği şiddeti eleştirmiştir (Afrika Birliği, 2011a). Benzer bir çağrıyla İslam İşbirliği Teşkilatı da yapmıştır. Şiddetin tırmandığı dönemde Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi BMGK'yi sivilleri korumak için tüm gerekli önlemleri almaya çağırılmış, İslam İşbirliği Teşkilatı da her ne kadar dış bir gücün karada bulunmasına karşı çıksa da uçuşa yasak bölge ilanını desteklemiştir (Williams, 2011: 252). Arap Birliği ayrıca 12 Mart 2011'de BMGK'ye uçuşa yasak bölge ilanı yapması ve Libya'daki sivilleri korumak için korunaklı alanlar tesis etmesi çağrısında bulunmuş, BMGK de 1973 sayılı kararında Arap Birliği'nin bu çağrısına atıfta bulunmuştur (BMGK, 2011c).

Bellamy ve Williams, Arap Birliği'nin Libya'daki iç savaşa yaklaşımının etik nedenlerle olmadığını açıkça vurguladıktan sonra, örgütün izlediği politikanın üç nedeni olabileceğini iddia etmektedir. Bunlardan ilki kararın alındığı toplantıda bütün üyelerin yer almaması ve var olan üyelerin de ağırlıklı ABD yanlısı olan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üyesi olmasıdır. İkinci olarak, Kaddafi sadece protestocular arasında değil aynı zamanda genel olarak bölgede de sevilmeyen bir lider olarak öne çıkmaktadır. Bunda Liberya, Sierra Leone ve Çad'daki çatışmaları körüklemesi önemli bir etkidir. Ayrıca zaman zaman diğer liderler ile sorun yaşayan Kaddafi, bölgede Suudi Arabistan ile rekabet içinde olmuştur. Son olarak uluslararası kamuoyunun dikkatini kendi ülkelerindeki baskıcı siyasi ortamdan uzaklaştırmak isteyen bölge ülkelerinin liderleri, Libya'da yaşananları ön plana çıkarıp insan haklarını destekleyen ülke imajı çizmek istemiştir (Bellamy ve Williams, 2011: 842).

Afrika Birliği ise her ne kadar Libya'da yaşanan insan hakları ihlallerini kınasa, taraflara ateşkes ve barış çağrısı yapsa ve uçuşa yasak bölge ilanına destek verse de Arap Birliği'ne kıyasla daha ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Birliğin konu ile ilgili bildirimlerinden birinde açıkça Libya'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği ve her ne türde olursa olsun yabancı bir askeri müdahaleye karşı bulunduğu ifade edilmiştir (Afrika Birliği, 2011b). Ayrıca Arap Birliği'nin yaptığı gibi Libya'nın üyeliği askıya alınmamış veya BM ve Avrupa Birliği'nin seyahat yasağı ve mal varlığının dondurulması kararları takip edilmemiştir (Omorogbe, 2012: 158). Ancak iç savaşın şiddeti ve Arap Birliği'nin girişken yaklaşımı Afrika Birliği'nin söylem ve kararlarının geri planda kalmasına yol açmıştır.

Burada vurgulanması gereken temel husus bölgesel örgütlerin desteğinin BMGK'de alınan kararlara önemli etkisi olduğu gerçeğidir. Libya ile ilgili çıkan Güvenlik Konseyi kararlarında bölgesel örgütlerin çağrılarına sıklıkla atıf yapılmıştır. Bunun yanında bireysel olarak daimi üyelerin açıklamalarında da bu etkinin izlerini bulmak mümkündür. Örneğin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Arap Birliği'nin yaptığı uçuşa yasak bölge ilan edilmesinin yönündeki çağrının isteksiz olan ya da karşı görüş beyan eden BMGK üyelerini daha ileri seviyede görüş alışverişine iteceğini belirtmiştir (Condon, 2011). Birleşik Krallık, Arap Birliği'nin çağrılarının kendilerini 1973 sayılı kararı tartışmaya ittiğini iddia etmiş, ABD de kararı Arap Birliği'nin çağrısına ve sahadaki acil duruma güçlü bir

cevap olarak nitelemiştir. Rusya her ne kadar kararda verilen yetkinin sınırlarını sorgulasa da, tartışmaya Arap Birliği'nin çağrısının sebep olduğunu açıkça ifade etmiştir. Çin de karardaki bazı ifadelerin muğlak olduğunu ve bu nedenle oylamada çekimser kaldığını belirtse de, Arap Birliği ve Afrika Birliği'nin pozisyonuna saygılı olduğunu bildirmiştir (BMGK, 2011b).

Libya'ya yapılan müdahalenin koruma sorumluluğu kavramının uluslararası kamuoyunda kabul gördüğü anlamına geldiğini iddia eden görüşlerin aksine Aidan Hehir'in altını çizdiği önemli bir nokta bulunmaktadır. Hehir (2013: 147-148), 1973 sayılı BMGK kararının içeriğinin koruma sorumluluğu kavramını çağrıştırdığını kabul etmesine rağmen, 1970 ve 1973 sayılı kararların yardımcı sorumluluktan bahsetmediğine dikkat çekmektedir. 1970 sayılı kararda koruma sorumluluğu ifadesi yalnızca bir defa geçmektedir ve o da Libyalı yetkililerin halkını koruma sorumluluğuna değinmektedir. 1973 sayılı kararda da benzer bir durum söz konusudur. Dolayısıyla sadece ihlalin olduğu devletin sorumluluğundan bahsedilmekte, uluslararası kamuoyunun koruma sorumluluğu ifadelerinde yer almamaktadır. Bunun yerine eylemlerin hukuki zemini olarak BM Antlaşması'nın VII. Bölümü gösterilmiştir. Aynı durum liderlerin kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda da görülmektedir. Bu durum da Hehir'e göre koruma sorumluluğunun bir norma dönüştüğüne yönelik iddiaları zayıflatmaktadır.

Libya'da koruma sorumluluğuna dair göze çarpan bir başka sorun ise müdahale sonrasında barışın inşa edilmesi aşamasında yaşanmıştır. Müdahaleden sonra ülkede farklı gruplar ortaya çıkmış ve gücü ele geçirmek için birbirleriyle çatışmaya girmiştir. Bu karışık süreç halen devam etmektedir (Smith-Spark ve Dewan, 2017). Bu durum, insani müdahale kavramı çerçevesinde yapılan askeri müdahalelerin barışı getirip getirmeyeceğine yönelik tartışmayı da tekrar gündeme taşımaktadır. Keskin'in (Kış 2006-2007: 54) bu konudaki analizi sonuçların farklılıklar gösterdiğini işaret etmektedir. Kamboçya, Mozambik, Arnavutluk, Kosova, Doğu Timor ve kısmen de Somali'de olumlu yönde bir gidişatın söz konusu olduğunu belirten Keskin, Angola ve Ruanda'da ise tam tersi bir etki görüldüğünü ifade etmektedir. Daha güncel bir örnek olan Libya'da da ülkenin olumlu yönde ilerlediğini söylemek güçtür. Öte yandan, koruma sorumluluğu kavramında atıf yapılan suçları işleyen yönetimlere karşı barışçıl çözüm yollarının sonuç vermemesi durumunda barışı kalıcı biçimde sağlamak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği sorusunun yanıtı halen belirsizliğini korumaktadır.

Koruma sorumluluğu kavramı insani müdahaleye dair bir konsensüs oluşturmak amacıyla geliştirilse de, uluslararası hukukta arzu edilen düzeyde kabul görmüş değildir. Keskin'in (2009: 77) de işaret ettiği üzere Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde belirtilen ve antlaşmalar, teamül kuralı ve hukukun genel ilkelerinden oluşan uluslararası hukukun genel kaynakları arasında yer almamaktadır. Olay bazlı değerlendirme yapılması da, koruma sorumluluğunun devletlerin uygulamalarında istikrarlı bir biçimde vücut bulmasına engel teşkil etmekte ve büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda suistimal edilmesine olanak

tanımaktadır. Libya’da gerçekleştirilen müdahalenin hukuki zeminini ise belirtildiği üzere BM Antlaşması’nın VII. Bölümü oluşturmuştur.

Bu veriler ışığında, Gözen Ercan’ın (Güz 2014) koruma sorumluluğu kavramının hukuki bir norm değil fakat ahlaki bir norm olduğuna yönelik iddiası isabetli gözükmemektedir. Gözen Ercan’ın (Güz 2014: 36) da belirttiği üzere hukuki bir norm yasal olarak bağlayıcı güçlere sahiptir ve herhangi bir ihlal durumu hukuki sonuç doğurmaktadır. Ancak koruma sorumluluğu için bu çeşit bir yaptırım mekanizması yoktur. Öte yandan, koruma sorumluluğu kavramının içeriği devletlerin onu ahlaki olarak reddetmelerini oldukça zorlaştırmakta ve devletlerin dış bir müdahale gerçekleştirmek istediklerinde kavramın bir meşruiyet aracı olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Bu durum da kavramın en azından ahlaki bir norm olarak genel kabul gördüğünü işaret etmektedir.

SONUÇ

1990’lı yıllarda yaşanan devlet içi çatışmalar çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine ve hayatta kalanların da maddi ve manevi büyük zarar görmesine sebebiyet vermiştir. Buna cevaben öncelikle insani müdahale adı altında uluslararası hukuku göz ardı edecek şekilde askeri müdahaleler düzenlenmiş ancak bu da pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Yeni bir anlayış ortaya koymak amacıyla ileri sürülen ve zamanla gelişip 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde de yer alan koruma sorumluluğu kavramı bu tartışmayı yeni bir boyuta taşımıştır.

Ancak kavramın arzulandığı şekilde uluslararası kamuoyunda hukuki bir ortak zemin oluşturamadığı Darfur krizi esnasında görülmüştür. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde kabul edilenin aksine müdahale için Sudan hükümetinin rızası aranmış ve gerek BMGK’nin daimi üyeleri gerekse de bu krizde en aktif rolü üstlenen bölgesel örgüt olan Afrika Birliği’nin konuya yaklaşımı ateşkesi sağlayıp barışı inşa etmede yetersiz kalınmasına yol açmıştır. BMGK içerisindeki duruma bakıldığında ABD’nin, 2001 sonrasında Sudan ile başlayan teröre karşı işbirliğine zarar vermek istemediği ve Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrası yeni bir maceraya atılmaktan çekindiği gözlemlenmektedir. Çin ve Rusya hem Sudan hükümetiyle olan petrol ve silah ticaretleri nedeniyle hem de koruma sorumluluğu kavramının kendi ülkelerindeki sorunlarda da dış müdahaleye kapı aralayabileceği endişesiyle müdahale karşıtı bir tutum izlemiştir. Afrika Birliği ise, bölge dışından bir müdahaleye soğuk bakmasının yanında Ruanda’da BM’nin politikalarının yetersizliğini hatırlayarak başka bir aktöre güvenmemeyi tercih etmiştir.

Libya’da ise ABD, Fransa ve Birleşik Krallık, Ulusal Geçiş Konseyi ile petrol anlaşmaları yaptıktan sonra harekete geçmiştir ve bölgesel örgütlerin desteği de onların yaklaşımına meşruluk kazandırmıştır. Bu noktada müdahalede başı çeken Fransa’nın petrol anlaşmalarının yanında Sarkozy’nin ülkesindeki siyasi

hedeflerinin de altı çizilmelidir. Çin ve Rusya ise her ne kadar dış müdahaleye soğuk baksa da özellikle Arap Birliği'nin müdahale yanlısı yaklaşımı sebebiyle çaresiz kalmıştır. Ayrıca Çin'in özellikle Arap Birliği içerisinde Kaddafi karşıtı baş aktör olan Suudi Arabistan ile ticari ilişkileri de Çin'i Libya iç savaşında çekimser kalmaya itmiştir. Arap Birliği ülkeleri ise özellikle Libya'yı kendisine rakip olarak gören Suudi Arabistan'ın da etkisiyle BMGK'ye ısrarla yaptırım çağrılarında bulunmuş ve dikkatleri kendi ülkelerindeki insan hakları ihlallerinden uzaklaştırmak istemiştir. Arap Birliği'nin bu yaklaşımının BMGK üyelerinin politikalarına etkisi bu ülkelerin Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmalarında da ifade edilmiştir.

Bir diğer önemli husus Libya müdahalesi ile ilgili BMGK kararlarında veya liderlerin konuşmalarında sadece Libya hükümetinin halkını koruma sorumluluğuna yani kavramın ilk sütununa dair içeriğe atıfta bulunulmuş olmasıdır. Uluslararası toplumun koruma sorumluluğundan bahsedilmemiş; askeri müdahale de hukuki olarak bu kavrama değil, BM Antlaşması VII. Bölüme yapılan atıfla düzenlenmiştir. Bu durum bize koruma sorumluluğunun henüz hukuki bir norm haline gelmediğine işaret etmektedir.

Ayrıca kavramda müdahale seçeneğinin olay bazlı değerlendirileceği belirtilmiş, bu da devletlerin bir insani kriz anında ancak ulusal çıkarları zarar görmediğinde eyleme geçmelerine yol açmıştır. Nitekim 2005'ten bu yana örneğin Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'ya müdahalesini bu kavram çerçevesinde meşrulaştırmaya çalışmış; Fransa da Nargis kasırgasından etkilenmesine rağmen dışarıdan insani yardım kabul etmeyen Myanmar'daki askeri rejime karşı bu ülkenin rızası olmadan yardım göndermeyi önermiştir (Bellamy, 2010: 151-152). Bu konuda net bir kriter olmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında, devletlerin koruma sorumluluğu kavramının gereklerine kendilerini uymak zorunda hissetmemesi kavramın henüz hukuki bir norm olarak yeterince benimsenmediğini göstermektedir. Bu gibi durumlarda gerekleri yerine getirmeyen devletlere karşı bir yaptırım unsurunun mevcudiyeti hukuki bir normun varlığına yönelik etkili bir gösterge olabilmektedir.

İnsani müdahale çerçevesinde 1990'lı yıllarda yapılan müdahalelerin karşılaştığı ve Libya örneğinde de görüldüğü üzere halen devam eden bir sorun da sivilileri korumak ile rejimi değiştirmek arasındaki yakın ilişkidir. Bu yöndeki dış müdahalelerin, söz konusu ikilemeyle karşılaşması kaçınılmaz gözükmektedir (Rieff, 2008). Geçmişten bu yana devam eden bir başka sorun ise herhangi bir çıkarı olmayan ülkeleri bir askeri müdahaleye katılmaya ikna etme noktasında yaşanmaktadır. Gerçekleştirilen müdahalelerde büyük devletlerin ulusal çıkarlarının yanında bölgesel örgütlerin baskısı da karar alma sürecinde önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Darfur'da bu durum zaten müdahale konusunda isteksiz olan devletleri daha pasif bir konuma iterken; Libya'da ise aksi yönde müdahale yanlılarını cesaretlendirmiş, müdahale karşıtlarını ise BMGK karar oylamalarında çekimser yönde oy kullanmaya itmiştir.

Tüm bu etkenlerden hareketle koruma sorumluluğunun henüz hukuki bir norm haline gelemediği görülmektedir. Öte yandan, kavramın atıf yaptığı suçlardan halklarının korunmasının devletlerin sorumluluğunda bulunduğu ve söz konusu devlet bu korumayı gerçekleştirecek kapasiteye sahip değilse ya da doğrudan kendisi bu suçları işliyorsa, uluslararası toplumun harekete geçmesinin gerektiğinin genel kabul görmesinden yola çıkarak, koruma sorumluluğu kavramının ahlaki bir norm olarak öne çıktığını belirtmek mümkündür. Nitekim devletlerin dış müdahalelerini bu kavrama dayandırarak ahlaki bir meşruiyet zemini oluşturmak istemeleri de bu savı destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Afrika Birliği (2000). Afrika Birliği Kurucu Antlaşması. http://www.au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf, (20.05.2016).

Afrika Birliği (2011a). 261. Barış ve Güvenlik Konseyi Toplantısının Bildirisi. <http://www.peaceau.org/uploads/psc-communique-on-the-situation-in-libya.pdf>, (20.05.2016).

Afrika Birliği (2011b). 265. Barış ve Güvenlik Konseyi Toplantısının Bildirisi. http://www.au.int/en/sites/default/files/pressreleases/24210-pr-communique_en_10_march_2011_psd_the_265th_meeting_of_the_peace_and_security_council_adopted_following_decision_situation_libya.pdf, (20.05.2016).

Akuffo, E. A. (2010). Cooperating for peace and security or competing for legitimacy in Africa? The case of the African Union in Darfur. *African Security Review*, 19 (4): 74-89.

Anshan, L. (2008). China-Sudan relations: The past and present. *Çin-Sudan İlişkileri Sempozyumu*, 26 Temmuz 2007, Beijing, Çin. http://www.cffpa.com/pdf/CFPA_chinaweb.pdf, (20.05.2016).

Arsava, F. (2013). Libya örneğinde insan haklarının korunması için yapılan askeri müdahale. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 12: 81-97.

BBC News (2006). “Sudan rejects Darfur resolution”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5304160.stm>, (20.05.2016).

BBC News (2011). “Libya protests: Defiant Gaddafi refuses to quit”, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12544624>, (20.05.2016).

Bellamy, A. J. (2006). Whither the responsibility to protect? Humanitarian intervention and the 2005 world summit. *Ethics&International Affairs*, 20 (2): 143-169.

Bellamy, A. J. (2008). The responsibility to protect and the problem of military intervention. *International Affairs*, 84 (4): 615-639.

Bellamy, A. J. (2010). The responsibility to protect-five years on. *Ethics&International Affairs*, 24 (2): 143-169.

Bellamy, A. J. ve Williams, P. D. (2011). The new politics of protection? Cote d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect. *International Affairs*, 87 (4): 825-850.

Belloni, R. (2006). The tragedy of Darfur and the limits of the 'responsibility to protect'. *Ethnopolitics*, 5 (4): 327-346.

Benjamin, D. (2010). Sudan and the resort to regional arrangements: Putting effect to the responsibility to protect?. *The International Journal of Human Rights*, 14 (2): 233-245.

Birleşmiş Milletler (1999). BM Genel Sekreteri Yıllık Raporu. <http://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>, (04.03.2017).

Birleşmiş Milletler (2005). 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi. <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>, (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler (2009). BM Genel Kurulu Kararı 63/308. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/308, (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2006). BMGK Kararı 1706. <http://www.un.org/press/en/2006/sc8821.doc.htm>, (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2007). BMGK Kararı 1769. <http://www.un.org/press/en/2007/sc9089.doc.htm>, (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2011a). BMGK Kararı 1970. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011)), (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2011b). BMGK 6498. Toplantı. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6498, (20.05.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2011c). BMGK Kararı 1973. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011)), (20.05.2016).

Cohen, R. ve Deng, F. M. (2009). Mass displacement caused by conflicts and one-sided violence: National and international responses. SIPRI (Der.) *SIPRI YEARBOOK 2009: Armaments, disarmament and international security*: İçinde 15-38. (İsveç: SIPRI).

Collins, R. O. (2008). *A history of modern Sudan*. Cambridge: Cambridge University Press.

Condon, S. (2011). *Clinton: There's "no way" United States will take unilateral action in Libya*. <http://www.cbsnews.com/news/clinton-theres-no-way-united-states-will-take-unilateral-action-in-libya/> (20.05.2016).

De Waal, A. (2007). Darfur and the failure of the responsibility to protect. *International Affairs*, 83 (6): 1039-1054.

Deng, F. M. (2004). The impact of state failure on migration. *Mediterranean Quarterly*, 15 (4): 16-36.

Flint, J. ve De Waal, A. (2008). *Darfur: A new history of a long war*. New York: Zed Books.

Glanville, L. (2013). Intervention in Libya: From sovereign consent to regional consent. *International Studies Perspectives*, 14 (3): 325-342.

Goodenough, P. (2011). *Russia, China accuse west of exceeding UN resolution, making Libyan crisis worse*. <http://cnsnews.com/news/article/russia-china-accuse-west-exceeding-un-resolution-making-libyan-crisis-worse> (20.05.2016).

Grono, N. (2006). Briefing – Darfur: The international community's failure to protect. *African Affairs*, 105 (421): 621-631.

Grotius, H. (1967). *Savaş ve barış hukuku: seçmeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Grotius, H. (2005). *The rights of war and peace II*. Indianapolis: Liberty Fund.

Gözen Ercan, P. (2012). The responsibility to protect: An international norm?. *USAK YEARBOOK 2012*, 5: 243-262.

Gözen Ercan, P. (2013). Legitimacy, legality and lawfulness: Questioning humanitarian military intervention in a changing international political milieu. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1): 9-30.

Gözen Ercan, P. (Güz 2014). R2P: From Slogan to an International Ethical Norm. *Uluslararası İlişkiler*, 11 (43): 35-52.

Güneysu, G. (2014). Deri renginin yarattığı trajedi. C. Çakmak, F. G. Çolak ve G. Güneysu (Der.) *20. yüzyılda soykırım ve etnik temizlik: İçinde 217-234*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hehir, A. (2013). The permanence of inconsistency: Libya, the security council, and the responsibility to protect. *International Security*, 38 (1): 137-159.

Holzgreffe, J. L. (2003). The humanitarian intervention debate. J. L. Holzgreffe ve R. O. Keohane (Der.) *Humanitarian intervention: Ethical, legal and political dilemmas: İçinde 15-52*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hürriyet (2010). “Fransa ile Libya arasında gizli petrol anlaşması”, <http://www.hurriyet.com.tr/fransa-ile-libya-arasinda-gizli-petrol-anlasmasi-18626529>, (20.05.2016).

Jones, B. D. (2011). Libya and the responsibilities of power. *Survival*, 53 (3): 51-60.

Jumbert, M. G. (2014). How Sudan’s ‘rogue’ state label shaped US responses to the Darfur conflict: What’s the problem and who’s in charge?. *Third World Quarterly*, 35 (2): 284-299.

Kern, S. (2011). *Why France was so keen to attack Libya*. <http://www.gatestoneinstitute.org/1983/france-libya-attack>, (20.05.2016).

Kersavage, K. (2014). The “responsibility to protect” our answer to “never again”? Libya, Syria and a critical analysis of R2P. *International Affairs Forum*, 5 (1): 24-41.

Keskin, F. (Kış 2006-2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (12): 49-70.

Keskin, F. (Bahar 2009). Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, 6 (21): 67-88.

Mamdani, M. (2010). Responsibility to protect or right to punish. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 4 (1): 53-67.

Murithi, T. (2009). The African Union’s transition from non-intervention to non-indifference: An ad hoc approach to the responsibility to protect. *International Politics and Society*, 1: 90-106.

Nuruzzaman, M. (2013). The “responsibility to protect” doctrine: Revived in Libya, buried in Syria. *Insight Turkey*, 15 (2): 57-66.

Okeke, J. M. (2010). Contextualising the ‘responsibility to protect’ in Darfur. *International Journal of African Renaissance Studies*, 5 (1): 65-81.

Omorogbe, E. Y. (2012). The African Union, the responsibility to protect and the Libyan crisis. *Netherlands International Law Review*, 59 (2): 141-163.

Rieff, D. (2008). *Humanitarian vanities*. http://www.nytimes.com/2008/06/01/magazine/01wwln-lede-t.html?ref=magazine&_r=1, (20.05.2016).

Rotmann, P., Kurtz G. ve Brockmeier, S. (2014). Major powers and the contested evolution of a responsibility to protect. *Conflict, Security & Development*, 14 (4): 355-377.

Semin, A. (2011). *Kaddafi sonrası Libya'nın geleceği*. <http://www.bilgesam.org/incele/1151/-kaddafi-sonrasi-libya'nin#.VnFC7UqLTIU>, (20.05.2016).

Silander, D. (2013). R2P-principle and practice? The UNSC on Libya. *Journal of Applied Security Research*, 8 (2): 262-284.

Smith-Spark L. ve Dewan A. (2017). *Libya: Why the EU is looking to Russia*. <http://edition.cnn.com/2017/02/10/africa/libya-russia-eu-haftar/index.html>, (26.03.2017).

Stahn, C. (2007). Responsibility to protect: Political rhetoric or emerging legal norm?. *The American Journal of International Law*, 101 (1): 99-120.

Thakur, R. (2013). R2P after Libya and Syria: Engaging emerging powers. *The Washington Quarterly*, 36 (2): 61-76.

Thakur, R. (2015). The development and evolution of R2P as international policy. *Global Policy*, 6 (3): 190-200.

Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu - ICISS (2001). *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, (20.05.2016).

Williams, P. D. (2011). Briefing: The road to humanitarian war in Libya. *Global Responsibility to Protect*, 3 (2): 248-259.

Williams, P. D. ve Bellamy A. J. (2012). Principles, politics, and prudence: Libya, the responsibility to protect, and the use of military force. *Global Governance*, 18 (3): 273-297.

Zifcak, S. (2012). The responsibility to protect after Libya and Syria. *Melbourne Journal of International Law*, 13 (1): 1-35.